Rapport Länsmuseet Gävleborg 2021:02

ELVA GRAVSTAKET MED TILLHÖRANDE STENSOCKLAR

Antikvarisk medverkan vid renovering

Gamla kyrkogården i Gävle
Gävle stad och kommun
Gävleborgs län
2020

Ulrika Olsson

Slutrapport
Lst. Dnr: 803–2020
Tillstånd enligt Kulturmiljölagen
Beställare: Svenska kyrkan i Gävle

LÄNSMUSEET GÄVLEBORG

ELVA GRAVSTAKET MED TILLHÖRANDE STENSOCKLAR

Antikvarisk medverkan vid renovering

Gamla kyrkogården i Gävle
Gävle stad och kommun
Gävleborgs län
2020

Rapport 2021:02
Ulrika Olsson

LÄNSMUSEET
GÄVLEBORG

Länsmuseet Gävleborgs rapportserie

Rapportserien innefattar rapporter inom länsmuseets verksamhetsområden arkeologi, bebyggelsehistoria, byggnadsvård, kulturmiljövård, etnologi, konst- och kulturhistoria.

Rapporterna finns i PDF-format på www.lansmuseetgavleborg.se.

Rapporter, böcker och mycket annat kan Du köpa/beställa i länsmuseets butik butiken@xlm.se eller 026-65 56 35.

Utgivning och distribution:
Länsmuseet Gävleborg
Södra Strandgatan 20, 802 50 Gävle
www.lansmuseetgavleborg.se

© Länsmuseet Gävleborg 2021
Omslagsbild: K03 0318 efter renovering. Foto: Ulrika Olsson, Länsmuseet Gävleborg, 2020-11-18.
Staten har rätt att sprida dokumentationsmaterialet och rapporten enligt CC BY-licens. Lantmäteriverkets kartor omfattas ej av denna licens.
Allmänt kartmaterial från Lantmäteriverket. Medgivande MS2010/01366.
ISSN 0281-3181
Print: Länsmuseet Gävleborg

INNEHÅLL

Innehåll 3
Tekniska och administrativa uppgifter 4
Sammanfattning 5
Antikvarisk slutbedömning 5
Karta 5
Lagskydd 5
Historik 6
Orsaker till åtgärder 6
Utförda Åtgärder 7
    Staket 7
    Stensocklar 8
Övriga antikvariska iakttagelser 8
Källor 8
Foton 9

TEKNISKA OCH ADMINISTRATIVA UPPGIFTER

Beställare:	Madelene Gyllner, Kyrkogårdsenheten, Svenska kyrkan i Gävle

Beslut från Länsstyrelsen Gävleborg: 2020-03-18

Länsstyrelsens dnr:	803–2020
Länsmuseet Gävleborgs dnr:	1096/312
Projekttid:	april 2020 – november 2020
Besök:	2020-04-20 2020-11-18
Utförare:	Staket: TPM Industrimålning AB, Gävle Stenramar: Pirab AB, Gävle
Materialleverantörer:	Introteknik

Dokumentationshandlingar förvaras i länsmuseets arkiv. Fotografierna är registrerade och finns sparade i museets fotosamling.

SAMMANFATTNING

Under 2020 renoverades elva gravstaket på Gamla kyrkogården i Gävle. Gravarna som samtliga är belägna i kvarter 3 omfattar sju smidesstaket och fyra gjutjärnsstaket. Beslut från Länsstyrelsen Gävleborg är daterat 2020-03-18, dnr 803–2020. Beslutet är lämnat med villkor att arbetena ska utföras i enlighet med åtgärdsprogrammet upprättat av Pia Haglund, Bjerking, daterat 2014-11-14.

Renoveringen av staketen har omfattat blästring och ommålning, till största del utförd inne på verkstad. Stensocklarna har justerats innan staketen har återmonterats. Målningsarbetena är utförda av TPM Industrimålning AB, Gävle. Mark- och stenarbetena är utförda av Pirab AB, Gävle. Ulrika Olsson, Länsmuseet Gävleborg, har varit anlitad för antikvarisk medverkan. Platsbesök har gjorts vid två tillfällen: 2020-04-20 och 2020-11-18.

ANTIKVARISK SLUTBEDÖMNING

Antikvarisk medverkan gör bedömningen att renoveringen av staket och stensocklar har utförts i enlighet med åtgärdsprogrammet som ligger till grund för länsstyrelsens beslut. Dock finns mindre anmärkningar på slutfinish av målningsbehandling, se under rubriken *Övriga antikvariska iakttagelser*.

KARTA

Figur 1. Gamla kyrkogården i Gävle är inringad. Utdrag ur Eniros karttjänst.

LAGSKYDD

Gravarna på Gamla kyrkogården är skyddade enligt Kulturmiljölagens 4:e kapitel.

HISTORIK

Gamla kyrkogården invigdes 1808, men hette då naturligtvis inte Gamla kyrkogården, utan Nya kyrkogården. Den gamla kyrkogården låg kring Heliga Trefaldighetskyrkan. Vid slutet av 1700-talet hade kyrkogården i staden börjat bli full, och efter att Gävle drabbats av en kraftig tyfusepidemi under början av 1800-talet, togs beslut om att anlägga en ny begravningsplats utanför staden. Vid Västra tullen fanns mark som ansågs lämplig. Den äldsta kyrkogården låg sannolikt kring Enneska Palatset, som blev den första byggnaden att uppföras på kyrkogården. Det var grosshandlare Per Ennes som 1820 lät bygga gravkoret, med tillhörande kapell, till sin familj. 1842 uppfördes ytterligare ett gravkor på kyrkogården, Elfbrinkska gravkoret, som uppfördes av de tre syskonen Per, Ulla och Marie Elfstrand, men som fick sitt namn efter den första personen som begravdes i det, Maries man Olof Elfbrink. I samband med att Elfbrinkska gravkoret uppfördes, anlades även Stora allén, dagens Agnes von Krusenstiernas allé. Allén markerade huvudingången till kyrkogården, den tidigare hade legat mot Västra vägen, rakt ut från Enneska gravkorets norra gavel. Kyrkogården har utvidgats vid flera tillfällen, senast kring sekelskiftet 1800–1900, då den västra delen mot Gustavsbro tillkom. Här finns ytterligare två gravmonument, familjen Garbergs familjegrav från 1826 och familjen Bångs gravmonument från 1850.

1896 uppfördes bårhuset på kyrkogårdens södra del efter ritningar av Erik Alfred Hedin. Funktionen som bårhus har dock upphört sedan flera år. Idag ägs byggnaden av Gävle kommun. Den före detta vaktmästarbostaden invid bårhuset är flyttad till platsen under mitten av 1900-talet och här bodde kyrkogårdsvaktmästare ända in på 1980-talet. Huset är ursprungligen uppfört som banvaktarstuga och sägs ha stått längs Valboåsen. Ekonomibyggnaderna är uppförda under andra halvan av 1900-talet.

Det var efter Skogskyrkogårdens tillkomst 1929 som Gamla kyrkogården kom att få sitt nuvarande namn.

På kyrkogården finns sammantaget omkring 9 900 gravar, varav omkring 140 är omgärdade av staket, av smide eller gjutjärn. Gravstaketen är tillkomna under olika tidsperioder och av den anledningen varierar utformning och karaktär på dem. Flera staket har märkning med Skoglund & Olson Gefle och Anderssons smidesverkstad Gefle. Övervägande delen av staketen är rikt dekorerade och utsirade, men det förekommer även nyare staket, som har ett enklare utförande.

Kyrkogårdsenheten har underhållsansvar för omkring 80–100 av gravarna med staket.

ORSAKER TILL ÅTGÄRDER

De elva berörda gravplatserna hade likvärdig skadebild. Stensocklarna hade sjunkit/fallit ur läge. Vissa stenpartier hade också skador i form av brott. Sättningarna hade i sin tur orsakat spänningar i smides- och gjutjärnsstaketen som deformerats och på sina håll även knäckts. Staketen hade även skador i form av rostangrepp, flagad och urlakad färg, påväxt av lavar samt även bortfall av smides- och gjutjärnsdelar.

UTFÖRDA ÅTGÄRDER

De elva staket som har åtgärdats ligger i kvarter 3, vilket är beläget kring Enneska gravkoret och därmed utgör en av de äldsta delarna på begravningsplatsen. Alla dessa gravplatser omgärdas av staket av smide eller gjutjärn, som är monterade i stensockel i form av ram eller på stenplintar. I ett fall är staketet monterat i en ram av gjutjärn.

De gravplatser vars staket och ramar renoverades under 2020 utgörs av:

K03 0024 – smide
K03 0034 – gjutjärn
K03 0038+– gjutjärn
K03 0040 – smide
K03 0050 – smide
K03 0201 – smide
K03 0219 – gjutjärn
K03 0280 - gjutjärn
K03 0283 – smide
K03 0289 – smide
K03 0318 - smide

År 2015 renoverades tolv staket med tillhörande socklar, belägna i kvarter 3 och 4. Detta arbete finns dokumenterat i slutrapport nr 2018:20. År 2019 renoverades tio staket med tillhörande ramar i kvarter 7. Dessa arbeten finns dokumenterade i slutrapport 2020:11. Metoden vid renoveringen år 2020 har varit den samma som då, det vill säga utifrån åtgärdsförslaget från Bjerking, daterat 2014-11-14.

Staket

Samtliga staket, utom ett, har demonterats och åtgärdats på verkstad hos TPM Industrimålning. Det staket som har åtgärdats på plats är nr 0038+ som är monterat i en gjutjärnsram.

Staketen har rengjorts från färg och rost genom mjukblästring. Lagning av sprickor och stolpar på gjutjärnsstaketen har utförts genom varsam svetsning, på i förväg lokalt uppvärmda ytor. Stolpar och staketsektioner har målats med målningssystem från Introteknik.

Grundning: Isotrol Klarlack Grund

Mellanstrykning: Isoguard Pansar

Täckmålning: Isotrol Finish, svart kulör

Staketstolparna är försedda med rostfri dubb av 12 mm karmstål som svetsats på stolpfoten. Stolparna är monterade i stensocklarna med hydrauliskt kalkbruk av typen Saint-Austier NHL 3,5, 0,2 mm. Staketsektionerna är hopsatta med nya rostfria skruvförband. Gamla förband har borrats ur och ersatts med nya. Delar som skadades vid transport och/eller montering, har bättringsmålats på plats.

Stensocklar

Då staketen har varit demonterade har markarbeten skett på plats vid berörda gravplatser, för att justera och säkra upp stensocklarna. Stenarna har märkts upp och demonterats. Ny botten har anordnats genom grus och jordfuktat bruk. Vid återmontering har socklarna lagts så dess överkant ligger cirka 50 mm ovan mark. Stenar som har spruckit har limmats enligt anvisningarna i åtgärdsförslaget, det vill säga osynligt. Kramling av socklarna har utförts på socklarnas insidor med rostfri klammer och infästning enligt anvisningar i förfrågningsunderlaget. Kramling är dold under marknivå.

ÖVRIGA ANTIKVARISKA IAKTTAGELSER

I samband med återmontering av staketsektionerna, framförallt på de tunga gjutjärnsstaketen, uppstår skador i de nya färgskikten. Skadorna uppmärksammades vid slutbesiktningen 2020-11-18 och skulle därefter åtgärdas av TPM.

På grav K03 0250 saknades några stensocklar och ytterligare några behöver lyftas ytterligare. Se närmare beskrivning under foton från slutbesiktningen.

KÄLLOR

Boox Lena, Englund Erika, *Gamla kyrkogården i Gävle, Kulturhistorisk inventering*, 2004–2005. Länsmuseet Gävleborg, rapport 2006:01

Ulrika Olsson, *Gravstaket med tillhörande stensocklar*, *Antikvarisk dokumentation av tolv renoverade gravstaket,* 2015. Länsmuseet Gävleborg, rapport 2018:20.

Ulrika Olsson, *Elva gravstaket med tillhörande stensocklar, Antikvarisk medverkan vid renovering*, 2019. Länsmuseet Gävleborg, rapport 2020:11

FOTON

K03 0024 Före åtgärd

Figur 2. K03 0024 före åtgärd. Staket i behov av renovering och stenram som sjunkit ur läge. Foto: Ulrika Olsson, Länsmuseet Gävleborg, 2020-04-20.

K03 0024 Efter åtgärd

Figur 3. K03 0024 efter renovering. Såväl stensockel som staket har åtgärdats. Foto: Ulrika Olsson, Länsmuseet Gävleborg, 2020-11-18.

K03 0034 Före åtgärd

Figur 4 och 5. K03 0034 före åtgärd. Stensocklarna hade sjunkit eller saknades helt. Gångjärn saknas på grinden varför grinden står lutad på insidan av staketet. Foto: Ulrika Olsson, Länsmuseet Gävleborg, 2020-04-20.

K03 0034 Efter åtgärd

Figur 6. K03 0034 efter renovering. Stensocklarna har lyfts i läge och ger nu stöd för staketet. Komplettering av grindens gångjärn ingick inte i arbetet, varför grinden fortfarande inte är förankrad i staketet. På bilden står grinden utanför staketet men lyftes senare in innanför staketet. Foto: Ulrika Olsson, Länsmuseet Gävleborg, 2020-11-18.

K03 0038+ Före åtgärd

Figur 7 och 8. K03 0038+ före åtgärd. Staket i behov av åtgärd, liksom den nersjunkna gravhällen. Notera ramen i gjutjärn. Foto: Ulrika Olsson, Länsmuseet Gävleborg, 2020-04-20.

K03 0038+ Efter åtgärd

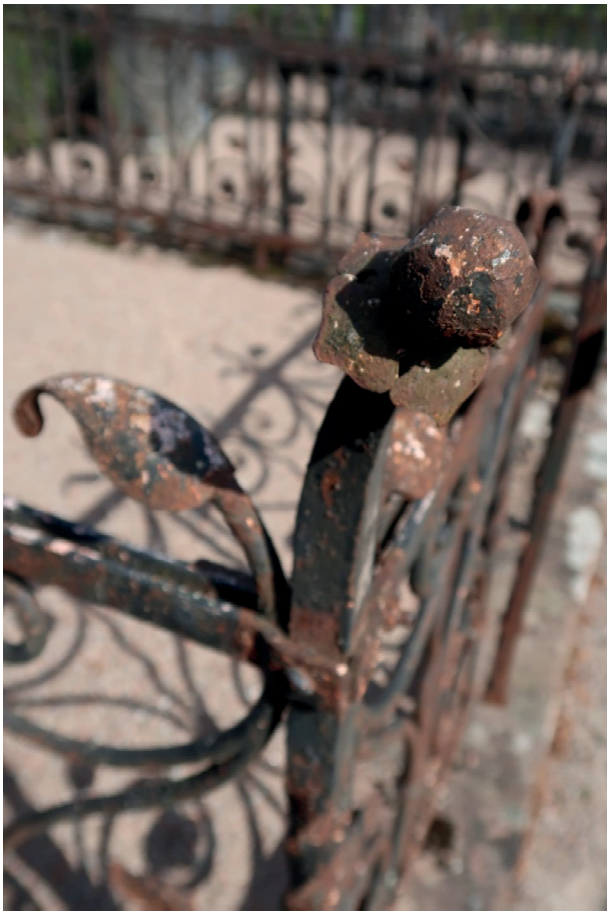

Figur 9 och 10 K03 0038+ efter renovering. Staketet har renoverats på plats. Inget lyft behövdes av ramen. Notera öppningen i staketet. Det är det enda stället att ta sig in i den grusade gravdelen. Foto: Ulrika Olsson, Länsmuseet Gävleborg, 2020-11-18.

K03 0040 Före åtgärd

Figur 11. K03 0040 före åtgärd. Staket i behov av åtgärd. Foto: Ulrika Olsson, Länsmuseet Gävleborg, 2020-04-20.

Figur 12. K03 0040 före åtgärd. Staketet hade omfattande rostskador. Foto: Ulrika Olsson, Länsmuseet Gävleborg, 2020-04-20.

K03 0040 Efter åtgärd

Figur 13. K03 0040 efter renovering. Ingen åtgärd nödvändig på stensockeln. Foto: Ulrika Olsson, Länsmuseet Gävleborg, 2020-11-18.

K03 0050 Före åtgärd

Figur 14. K03 0050 före åtgärd. Stensocklar har sjunkit undan eller saknades, vilket medfört skador på staketet. Foto: Ulrika Olsson, Länsmuseet Gävleborg, 2020-04-20.

Figur 15. K03 0050 före åtgärd. Stensocklar har sjunkit undan eller saknades, vilket medfört skador på staketet. Foto: Ulrika Olsson, Länsmuseet Gävleborg, 2020-04-20.

K03 0050 Efter åtgärd

Figur 16 och 17. K03 0050 efter renovering. Stensocklar har lyfts i läge. Vid slutbesiktningen saknades ändå två socklar och två av de befintliga skulle behöva lyftas ytterligare. På ett ställe är staketet inte förankrat i stensockeln. Knopparna har målats med någon form av guldfärg efter att staketet återmonterats. Målningen av knopparna är inte utfärd av TPM. Foto: Ulrika Olsson, Länsmuseet Gävleborg, 2020-11-18.

K03 0201 Före åtgärd

Figur 18. K03 0201 före åtgärd. Staket i behov av åtgärd. Foto: Ulrika Olsson, Länsmuseet Gävleborg, 2020-04-20.

K03 0201 Efter åtgärd

Figur 19. K03 0201 efter renovering. Låset på grinden saknades innan påbörjade arbeten och har inte åtgärdats inom detta projekt. Ingen åtgärd nödvändig på stensockeln, Foto: Ulrika Olsson, Länsmuseet Gävleborg, 2020-11-18.

K03 0219 Före åtgärd

Figur 20. K03 0219 före åtgärd. Staket i behov av åtgärd. Grinden står lutad på insidan av staketet. Foto: Ulrika Olsson, Länsmuseet Gävleborg, 2020-04-20.

Figur 21. K03 0219 före åtgärd. Staket i behov av åtgärd. Grinden står lutad på insidan av staketet. Foto: Ulrika Olsson, Länsmuseet Gävleborg, 2020-04-20.

K03 0219 Efter åtgärd

Figur 22. K03 0219 efter renovering. Staketet har åtgärdats och grinden är återmonterad. Ingen åtgärd nödvändig på stensockeln. Foto: Ulrika Olsson, Länsmuseet Gävleborg, 2020-11-18.

K03 0280 Före åtgärd

Figur 23. K03 0280 före åtgärd. Staket i behov av åtgärd. Foto: Ulrika Olsson, Länsmuseet Gävleborg, 2020-04-20.

K03 0280 Efter åtgärd

Figur 24. K03 0280 efter renovering. Staketet har åtgärdats, men grinden stämmer inte helt in i öppningen. Ingen åtgärd nödvändig på stensockeln. Foto: Ulrika Olsson, Länsmuseet Gävleborg, 2020-11-18.

K03 0283 Före åtgärd

Figur 25. K03 0283 före åtgärd. Staket i behov av åtgärd. Foto: Svenska kyrkan i Gävle.

K03 0283 Efter åtgärd

Figur 26. K03 0283 före åtgärd. Staketet har åtgärdats. Ingen åtgärd nödvändig på stensockeln. Foto: Ulrika Olsson, Länsmuseet Gävleborg, 2020-11-18.

K03 0289 Före åtgärd

Figur 27. K03 0289 före åtgärd. Staket i behov av åtgärd. Foto: Ulrika Olsson, Länsmuseet Gävleborg, 2020-04-20.

K03 0289 Efter åtgärd

Figur 28. K03 0289 efter renovering. Såväl staket som stensockel har åtgärdats. Grinden passar inte helt in i öppningen. Foto: Ulrika Olsson, Länsmuseet Gävleborg, 2020-11-18.

Figur 29. K03 0289 efter renovering. Färgen har skinnat sig kraftigt på några ställen. Foto: Ulrika Olsson, Länsmuseet Gävleborg, 2020-11-18.

K03 0318 Före åtgärd

Figur 30. K03 0318 före åtgärd. Staket och stensockel i behov av åtgärd. Gravvården med skulptur lutade bakåt. Foto: Svenska kyrkan i Gävle.

Figur 31. K03 0318 före åtgärd. Kraftiga sättningar i stensockeln. Gravvården med skulptur lutade bakåt. Foto: Ulrika Olsson, Länsmuseet Gävleborg, 2020-04-20.

Figur 32. K03 0318 före åtgärd. Staketet var kraftigt rostangripet. Foto: Ulrika Olsson, Länsmuseet Gävleborg, 2020-04-20.

K03 0318 Efter åtgärd

Figur 33. K03 0318 efter renovering. Staket och stensockel har åtgärdats. Utanför detta projekt riktades även gravvården med skulpturen. Foto: Ulrika Olsson, Länsmuseet Gävleborg, 2020-11-18.

Figur 34. K03 0318 efter renovering. Staket och stensockel har åtgärdats. Utanför detta projekt riktades även gravvården med skulpturen. Foto: Ulrika Olsson, Länsmuseet Gävleborg, 2020-11-18.

LÄNSMUSEET GÄVLEBORG, SÖDRA STRANDGATAN 20, 802 50 GÄVLE. WWW.LANSMUSEETGAVLEBORG.SE